

ОЛХЎРИНИНГ МОРФО-БИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Сативалдиев Фурқатжон Азамжон ўғли

Аннотация; *Олхўри дарахти унчалик баланд эмас, 3-4 метргача етади, бир тупидан 100 кг ва ундан ҳам ортиқ ҳосил олинади. Хонаки олхўри шафтоли, ўрик ва гилосга қараганда совуққа анча чидамли. Олхўри совуққа чидамли, тез ҳосилга киради, кеч гуллайди, шу туфайли ҳар йили ҳосил беради; бу унинг қимматли биологик хусусиятидир. Унинг эртаги навлари июнда, кечки навлари сентябрда пиша бошлайди.*

Калит сўзлар: *Олхўри, морфо-биологик, тузулиши, барг тузулиши, меваси, навлар, озикланиши, тупроқ.*

Кириш

Олхўри (*Prunus mill*) туркумига 34 та тур киради. Дунё бўйича унинг 3 та асосий: Шарқий Осиё, Европа-Осиё ва Шимолий Америка маркази бор. Европа-Осиё гуруҳига мансуб олхўридан олча мевали тоғ олча, тиканли олча,

хонаки олхўри; Шарқий Осиё гуруҳидан уссури ва тол баргли хитой олхўриси, айниқса аҳамиятлидир. Олхўри дарахти унчалик баланд эмас, 3-4 метргача етади, бир тупидан 100 кг ва ундан ҳам ортиқ ҳосил олинади. Хонаки олхўри шафтоли, ўрик ва гилосга қараганда совуққа анча чидамли.

Олхўри совуққа чидамли, тез ҳосилга киради, кеч гуллайди, шу туфайли ҳар йили ҳосил беради; бу унинг қимматли биологик хусусиятидир. Унинг эртаги навлари июнда, кечки навлари сентябрда пиша бошлайди.

Олхўрининг тегишли навларини танлаб экиб, аҳолини ҳўл мева билан, мевани қайта ишлаш саноатини хом ашё билан тўрт ой мобайнида мунтазам таъминлаб туриш мумкин. Баъзи кечки навлар (Қора олу) кеч кузгача яхши сақланади. Текислик ва соҳил атрофи зоналарида ўрикнинг гул ва тугунларини баҳорги совуқ уриб кетиши натижасида кўпинча ҳосил бермайди, олхўри эса кеч гуллаганлигидан бундай шароитда деярли ҳар йили ҳосил қилади. Республикамизнинг тоғ этаги-тоғли зоналар ҳам олхўри ўстириш учун жуда қулайдир. Олхўри ер ости сувлари 1,5 м дан 4 м гача чуқурликда жойлашган суғориладиган оғир соз, бўз тупроқли ерларда ва дарё

соҳилларидаги ўтлоқ тупроқли ерларда ҳам яхши ўсади. Олхўрига тоғолча ёки ўзи (олхўри)нинг уруғ кўчатлари пайвандтаг бўлади. Олхўрини шафтолига ҳам пайванд қилиш мумкин. Шунда у барвақт ҳосилга киради, шох-шаббаси унчалик катта бўлиб ўсмайди, лекин дарахтларининг умри қисқа бўлади. Олхўрининг илдиз системаси тупроққа юза жойлашганлигидан ва сувга талабчанлигидан ўсиш даврида камида 6-8 марта суғориш ва ҳар галги суғоришдан кейин ерни юмшатиш керак. Олхўри кўчатлари доимий боққа экилгандан 3-4 йилдан кейин ҳосилга киради, 7-8

йилдан кейин тўлиқ ҳосил бера бошлайди. Тўлиқ ҳосилга кирган Бертон, Сахарная каби навларининг ҳар тупидан 120-150 кггача ҳосил олиш мумкин.

Барг. Янги новдалардаги ёш барглар дастлабки 12-15 кунда ўзининг ривожланиши учун дарахтнинг бошқа қисмларида ишлаб чиқарилган озик моддаларни сарфлайди. Кейинчалик баргларнинг маҳсулоти меваларнинг ва ёш новдаларнинг шаклланишига, куртак ҳосил бўлишига ҳамда дарахтнинг захираси учун сарф бўлади. Барг сатҳи қанчалик яхши бўлса, меваларнинг ўсиши учун шароит ҳам шунча яхши бўлади. Ўсувчи мева ҳисобига барг қанча кўп тўғри келса, у шунча яхши ривожланади. Баргда фотосинтез жараёни қуёш нури, сув ва карбонат ангидрид иштирокида амалга ошади. Булардан бирининг жараёнда қатнашмаслиги фотосинтез рўй бермаслигини

билдиради. Агар сув чекланган бўлса, карбонат ангидрид гази баргларга кира олмайди ва реакция амалга ошмайди. Қуёш қанчалик кучли қиздирмасин (яъни, қуёш нури кўп бўлишидан қатъий назар) фотосинтез юз бермайди. Худди шунингдек, сув ва карбонат ангидрид етарлича миқдорда бўлишига қарамасдан куннинг булутли бўлиши, дарахтга бошқа нарсалар соя ташлаши ёки дарахт ички қисми юқори зичлик таъсирида қоронғи бўлиши натижасида фотосинтез жараёни тўла куч билан амалга ошмайди. Дарахт оладиган ёруғлик миқдори тўла қуёш нурининг 70–80 фоизидан пастга тушиб кетиши олма меваси ранги ва таркибидаги эрувчан моддаларга путур етказилади. Ёруғлик кўрсаткичи тўла қуёш нурининг 25–40 фоизидан кам бўлганда фотосинтез, гул шаклланиши ва мева ривожини яхши амалга ошмайди. Соя туфайли ёруғликнинг кам тушиши ёки ҳароратнинг юқори бўлиши натижасида фотосинтез жараёнининг сустлашиши ўсиш учун керак бўлган углеводлар ишлаб чиқарилиши ёки илдиз орқали муҳим озукавий элементлар

сўрилишига салбий таъсир кўрсатади.

Илдиз. Илдиз ривожини тупроқ ҳарорати 15–25°C даража бўлганда ва илдизларга сув таъминоти узилмаганда энг фаол бўлади. Илдизлар бир мавсумда икки марта ўсиш даврини бошдан кечиради: биринчи бор эрта баҳорда ва иккинчи марта кузда, ҳосил йиғими вақтида ёки ундан кейин. Илдизнинг баҳорги ривожини куртаклар ёрилиб, тупроқ ўсиш учун етарлича илиши билан бошланади. Новдалар фаол ўсиш жараёнига киришгач, илдиз ривожланиши сустлашади. Ёз охирига келиб шохлар ривожланишдан тўхтаган ва мева ривожини секинлашган даврда илдиз ривожини яна қайтадан авж олади. Илдизларнинг мана шу кузги ривож даври кейинги йил захираси учун дарахтларни ўғитлашга энг қулай фурсат ҳисобланади. Ривожланиш бошлангандан сўнг 30–60 кун ўтгач, илдизларнинг оқ ранги жигарранг тус ола бошлайди. Илдизнинг 25–50 фоизга яқин қисми ҳар йили янгилашиб туради. Пўстлоқнинг флоэма қатламида юқоридан пастга ва пастдан юқорига сув ва углеводлар оқади. Ксилема қатламида эса, фақат юқорига сув ва тупроқдан олинган минерал озукалар ҳаракатланади. Илдизлар углеводларни

барглардан олса, барглар эса сув ва озукаларни тупроқдан илдиз орқали сўриб олади.

Илдизлар, одатда, тупроқ остида 25–50 см чуқурликдаги масофада жойлашган бўлади. Тошлоқ жойларда эса илдизлар бир неча метр чуқурликда ривожланади. Илдизнинг қандай чуқурликда шаклланиши тупроқ таркибидаги кислород олхўри етиштириш ва намликка боғлиқ. Зичлиги юқори, газ алмашинуви суст тупроқ шароитида илдизлар кислород миқдори кўпроқ бўлган тупроқ сатҳига яқин жойда ривожланади. Зичлиги паст тупроқларда эса илдизлар чуқурроқ жойлашади. Баъзи пайвандтаглар (айниқса, пакана пайвандтаглар) «йўғон» илдизларга эга бўлиб, улар дарахтга доимий сув сўрилишида муҳим аҳамиятга эга. Бундай пайвандтаглар доимий сув ичиб тургани учун курғоқчиликка чидамсиз деб ҳисобланиши нотўғри, аслида бу уларнинг сувсизликка таъсирчан эканликларидан эмас, балки ердан сув сўриб олиш самарадорлиги юқори эканлигидандир (илдизлар оз ҳажмли тупроқда ўсганлиги сабабли у ердаги сув тез тугаб қолади). Баъзан, дарахт қаторлари ости қуруқ, аммо қаторлар орасидаги техника воситалар йўлаги остида намлик бўлиши мумкин. Сўриш самарадорлиги юқори пайвандтаглар шундай намликни ҳам ўзлаштириш хусусиятига эга.

Гули. Гулларининг диаметри 1,5-2 см, тўғри, йирик, якка ёки 2-5 тадан (кўпинча жуфт) тўпгул соябонларда 2-3 йиллик шохларда жойлашади, тожбарглари оқиш яшил ёки пуштисимон. Тожбарглари ва косабарглари 5 тадан, чангчилари 25-30, уруғчиси битта, устки тугунчали, тожбарглар ва чангчилар эгилган гулёнлиги четларига ёпишган, уларнинг тубида эркин тугунча ва нектардонлар жойлашади. Олхўри асаларилар ёрдамида чангланади. Дарахтларининг асал маҳсулдорлиги 20-40 кг/га га етади. Олхўри навлари ўзидан чангланувчи, қисман ўзидан чангланувчи ва ўзига бепушт бўлиши мумкин. Гуллаши олхўри ҳаётининг 4-6 йилидан бошлаб гуллайди. Гуллари апрель-майда, одатда барглардан илгари ёки улар билан бир вақтда ёзилади. Аввал тумшукча, сўнгра эса чангдонлар ривожланади. Об-ҳаво ноқулай келганда ўзидан чангланиши мумкин. Алоҳида гуллари 5, бутун дарахт 10 кун давомида гуллайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

5. Бўриев Х. Ч., Байметов К.И., Абдиқажомов З.А. Мева экинлари селекцияси ва навшунослигидан амалий машғулотлар. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2004. – б. 66-72.

6. Останақулов Т.Э., Исламов С.Я., Хонқулов Х.Х., Санаев С.Т., Холмирзаев Д.К. “Мевачилик ва сабзавотчилик”. С., 2011. – б. 232-250.

7. Останақулов Т.Э., Нарзиева С., Ғуломов Б.Х. “Мевачилик асослари”. С., 2011. –б. 152-155.

8. Ражаметов Ш., Нормуратов И., Адиллов Х., Жанақова Д. Мева, резавор мева ва ток кўчатзорларини ташкил этиш.

